

כבושי, היו 6 שירים גדולים והוא כרע תחת העול והתעייף, קולו הצטרד וכמעט שלא היה מסוגל עוד לשיר. אז עלתה ברעתו של שרגא פרידמן המנוח, שהיה עוזר-במאי לצד גלנר, המחשבה שמישהו ילווה את מסקין על הבמה, כמו צל, או כמו המצפון הפנימי שלו, ואותו מישהו הוא שישיר את שיריו. אני נבחרתי לתפקיד. וכך, כשמסקין היה מתישב בפופה של זימרה — פצחתי אני, "צילו", בשיר.

אנחנו עדיין בשנת 1953 ואני עדיין בצבא. ביקשתי להשתחרר מחילויית-הבידור ולהיות לי ש"ג. ביקשתי גם שייתנו לי את המשמרת הי אחרונה, לפני עלות השחר, שאיש לא רצה בה, כדי שאספיק להגיע לבסיס בזמן מן ההצגות שזעזרכו בכל רחבי הארץ.

בשנים הבאות עברתי באינטנסיביות שהיום אני מצליח להבין אותה: מהצגה להצגה, מתפ קיד לתפקיד, שחקן-תיאטרון, זמר-סול, מחבר ומגיש להשתחרר מחילויית-הבידור ולהיות לי ש"ג. ביקשתי גם שייתנו לי את המשמרת הי אחרונה, לפני עלות השחר, שאיש לא רצה בה, כדי שאספיק להגיע לבסיס בזמן מן ההצגות שזעזרכו בכל רחבי הארץ.

בשנים הבאות עברתי באינטנסיביות שהיום אני מצליח להבין אותה: מהצגה להצגה, מתפ קיד לתפקיד, שחקן-תיאטרון, זמר-סול, מחבר ומגיש להשתחרר מחילויית-הבידור ולהיות לי ש"ג. ביקשתי גם שייתנו לי את המשמרת הי אחרונה, לפני עלות השחר, שאיש לא רצה בה, כדי שאספיק להגיע לבסיס בזמן מן ההצגות שזעזרכו בכל רחבי הארץ.

בשנים הבאות עברתי באינטנסיביות שהיום אני מצליח להבין אותה: מהצגה להצגה, מתפ קיד לתפקיד, שחקן-תיאטרון, זמר-סול, מחבר ומגיש להשתחרר מחילויית-הבידור ולהיות לי ש"ג. ביקשתי גם שייתנו לי את המשמרת הי אחרונה, לפני עלות השחר, שאיש לא רצה בה, כדי שאספיק להגיע לבסיס בזמן מן ההצגות שזעזרכו בכל רחבי הארץ.

בשנים הבאות עברתי באינטנסיביות שהיום אני מצליח להבין אותה: מהצגה להצגה, מתפ קיד לתפקיד, שחקן-תיאטרון, זמר-סול, מחבר ומגיש להשתחרר מחילויית-הבידור ולהיות לי ש"ג. ביקשתי גם שייתנו לי את המשמרת הי אחרונה, לפני עלות השחר, שאיש לא רצה בה, כדי שאספיק להגיע לבסיס בזמן מן ההצגות שזעזרכו בכל רחבי הארץ.

הירידה למרתף

עכשיו אנחנו מגיעים ל-1963. מה חשבת, שאתחמק? עיתונאים בדרך כלל מכוננים את כל שאלותיהם רק לזה. אבל שוב אני צריך לחזור קצת לאחור. הייתי בן 7 כפרץ מלחמת העולם. ברחנו מפולין ביאליסטוק שברוסיה הלבנה. שם אבירתי את הוריי אבל על זה לא אדבר. מכל מקום, מאז לא היתה לי ילדות ולא היו לי הורים. מהמשפחה שמנתה חמש נפשות שרדו רק שתיים, אחותי ואני. גרדתי ביערות עם בריגדה של פרוטזאנים, חלקם יהודים. ילד יחיד בין 5,000 גברים. הם היו מתנפלים על איזה תחנת-מישטרה או מחנה צבא נאצי קטן או על איזה חייל גרמני שרכב על אופניו מכפר אחד לשני, כדי להשיג מצרכים. חלק מהם פינקו אותי, כי הוכרתי להם את ילדותי שאבדו. אחרים בעטו בי — מאותה סיבה עצמה. אני צילמתי הכל בעיני, אבל הרחקתי את כל הרגשות. לא רציתי להבין את מה שאירא.

כשעליתי לארץ לבדי, במסגרת עול"ית הנוער, מצויד בטרטיפיקאט בריטי, נשלחתי לשנה למור שב כפר ח'טים שמעל הכינרת. היה לי טוב שם. אחותי הגיעה רק שנה מאוחר יותר, במסגרת עול"ה ב'. היא היתה כלאה שנה במחנה בקפריסין. מאז לא נפרדנו.

ואז בא מישפט אייכמן. פתאום נפרץ הסכר

והזכרונות גאו. היום אני יודע שלמעשה חוויתי את השואה פעמיים. פעם אחת — שם, ופעם שניה — כאן בארץ, במהלך מישפט אייכמן, והפעם השניה היתה אולי גורא יותר מהראשונה. רק אז הבנתי מה שהרחקתי כל השנים. בעקבות הזעזוע, החלטתי לעשות סרט. מי שחשב שרציתי לעשות עוד יותר סרף, בעיקבות ההצלחות הגדולות של תוכניות-היחיד, החטיא את כוונותי. רציתי לשחרר את עצמי מן הסיוט, לתת לו פורקן. מי שרוצה לעשות סרף לא עושה סרט על השואה עם שחקן אחד חסר ניסיון (אני). כל הניסיון הקולנועי שלי הסתכם אז במה של מרתי בהשתתפות בסירטה העלילתי של מאר" גוט קלאוזנר סינר (מלשון סיני), סרט שהיה כישלון קופתי גדול. כתבתי לסרט שלי תסריט, הלחנתי בעצמי את המוסיקה, בחרתי בימאי (נתן גרוס) ויצאתי לדרך. צילמנו את הסרט כחורש ימים.

הנושא שהעסיק אותי בסרט העסיק אז את כל המדינה בעיקבות המישפט, נושא הנקמה. ניסיתי לבחון את הנקמה מכל הזוויות האפשריות: את חוסר-הטעם שבה, את עקרותה: העובדה שהיא לא

הפסקת הצהריים. המצלמה פונה כלפי מטה: צלו של האיש המצלצל בפעמון התלוי על עמוד נראה כצל תלוי על עמוד-תלוי. הרעיון היה, שבנוקמו את ניקמתו הקטנה שלו הכין האיש לעצמו גדרום. וגם זה, שישראל החשה, הנכבית, היא אמנם מענה לשואה, ואולם בכל הנוגע לקורבנותיה איחרה הגאולה לבוא.

הנפילה

היו לי פחדים רבים — מוסיף ישראלי ומספר — בגלל מה שעלול היה להתפרש כאפיקורסות של הסרט. פחדתי שנושא הנקמה יתפרש לא נכון. חששתי גם בשל העובדה שהסרט אינו מציג את זוויות השואה עצמה — אלה ידועות לכל וגם אייפסר להתחרות בסרטים התיעודיים בתחום זה — אלא את היסוסיו או מחליו של יהודי קטן אחד שאינו מסוגל לבצע את זממו ולנקום. החלטתי להראות את התסריט לשני אנשים שרעתיים היתה חשובה לי ביותר: למשה סנה ולאורי אבנרי. השמעת לי לשניהם את התסריט בנפרד. אורי אבנרי היה מרותק. כשגמרתי, אמר לי: "כאילו ראיתי את הסרט מול העיניים. מה אני

בהקרנת הבכורה של „המרתף“ (1963): פינחס ספיר, מרדכי נמיר, אלה ושמעון ישראלי

יכול לומר לך? עשה אותו ועשה אותו מהר." סנה היה סיפור אחר. תחילה שתק ושתק ושתק כמינהגו. אחר כך אמר לי: "יש לך בעיה. אתה מנסה להעביר התרחשות שאין לה אח ודוגמה בהיסטוריה האנושית דרך הפרזומה של איש אחר. אם תשאל אותי כיצד לפתור את הבעיה, אומר לך שאינני יודע."

לא קיבלתי את דעתו. הסרט יצא בשנת 1963 לקול ביקורות נלהבות. אורי אבנרי כתב ביקורת אישית ובה שבחים רבים. "ידמה היה לי שהם גם אותו זמן במבצע חדש של הענקת כיור דויד — האוסקא הישראלי — והסרט, שקראתי לו בשם המתח, קיבל מידי קהל הצופים/הקוראים את הפרס הראשון. מאוחר יותר זכה גם בפרס פסטיבל ברלין. מהשגירות שלנו בכון הודיעו לי על כך. כן הודיעו לי שהסרט זכה גם בפרס מטעם הכנסיה הלוטראנית הגרמנית, בנימוק שהוא „מגלם תכונות של חמלה ומחילה".

טסתי במיוחד לברלין כדי להודיע שאינני מוכן לקבל את הפרס של הלוטראנים (א רדוקא לותר נודע באנטישמיות שלו). בלגרמנים אסור לדבר על „חמלה ומחילה". ידמה היה לי שהם גם פירשו את סירטי שלא כהלכה, שהוריי אין בו חמלה ומחילה כלפיהם. בורדאי לא זה: פרסים, ביקורות נלהבות, כיור דויד. אבל הקהל, אותו קהל שזיכה אותי בפרס, לא בא לראות את הסרט, אולי משום שכתבו בעיתונים שזה סרט חובה. אני זוכר שהתלוננתי על כך באוזני אבא אכן שהעניק לי את ה"כיור" בטקס התגיגי. הסרט רץ שיש שבויות בקולנוע בן 'הודיה בתל-אביב. אבל את השבועיים האחרונים כבר סיבסרתי מכיס. חשבתי שצריך לתת לו ארכה נוספת.

לראשונה בחיי הייתי אובר עצות. הסרט צבר הפסדים של חצי מיליון לירות — סכום-עתק בשנת 1963. חלק מהכסף היה של קרובים וידידים שהילו לי לזמן קצר, סמכו עלי שאחזיר מן הקופה. ועכשיו הקופה ריקה. טיכסתי עצמי. מכל צד לחצו עלי לחדש את הצגות-היחיד כדי להחזיר את החובות הכבדים אבל אני חשבתי שאחרי ארבע הצגות-יחיד רצו

פות, בזה אחר זה, מיציתי את עצמי. וגם חששתי שדוקא עכשיו, כאשר, בניגוד לכל הפעמים הקודמות, אעבור תחת לחץ, אני נרדן לכישלון. ברחתי, לא, לא לחוץ-לארץ כמו שנהגו היום. ברחתי לתוך שניה, התקפיי-שניה. הייתי ישן במשך שבועות שלמים. נתיב הבריחה השני היתה ספרות המרע-הבידוני. התמכרתי למרע-בידוני. רק בידיון, ובלבד שלא לראות את המציאות שעומה לא יכולתי להתמודד.

הצגה לילדים מבוגרים...

ואז, כמו מן השמיים, באה הצעתו של אבא חושי להקים תיאטרון לנוער על יד התיאטרון העירוני בחיפה. הסכמתי ברצון. התיאטרון החדש נפתח בהצגת בר כוכבא, מחזהו של אורלנד על-פי מחזהו של שמאל הלפין הרוסי. ההצלחה היתה גדולה כל-כך שתוך זמן קצר התחילו להציג את מה שנועד לנוער — לפני מבוגרים בלבד, ויוסף מילוא, מקים התיאטרון העירוני של חיפה, התרעם. גם אני לא הייתי מאושר מן העובדה שהפכו את התיאטרון לילדים ולנוער שלי לתיאטרון ל...אנשי מילואים. החלטתי לפרוש.

פפו (מילוא) הציע לי להצטרף ללהקה שלו בחוזה לחמש שנים. הסכמתי והודעתי שאינני רוצה אף בפרטה מהמשכורת: הכל הולך לנושים. נתתי להנהלת-החשבונות את רשימת הנושים והם התחלקו במשכורותי בכל ראשון לחודש. עברתי עם משפחתי לחיפה — אישתי היא מיקרוביולוגית במיקצועה והיא לא התקשתה לקבל עבודה כמנהלת יחידת מחקר הסרטן בבית החולים רמב"ם — ושיחקתי בתיאטרון חיפה חמש שנים, בין השאר בתפקידים מרכזיים.

עד היום יש אנשים שחושבים שנעלמתי, ואז באה ההצעה לנסוע לדרום-אפריקה, לשחק שם את טוביה החולב מתוך השלאגר בנר על הנו. השנה היתה 1969. ראיתי בהצעה הודמנות פז להחזיר את יתרת חובותי. הייתי שולח לנושים כל שבוע אלפי דולרים מדרום-אפריקה. במשך שנה אחת גמרתי את כל החובות. חזרתי בשנת 1971 בלי פרוטה — ובלי חובות. שבוע השנים הנוראות נגמר!

עד היום יש אנשים שחושבים שנעלמתי, ואז באה ההצעה לנסוע לדרום-אפריקה, לשחק שם את טוביה החולב מתוך השלאגר בנר על הנו. השנה היתה 1969. ראיתי בהצעה הודמנות פז להחזיר את יתרת חובותי. הייתי שולח לנושים כל שבוע אלפי דולרים מדרום-אפריקה. במשך שנה אחת גמרתי את כל החובות. חזרתי בשנת 1971 בלי פרוטה — ובלי חובות. שבוע השנים הנוראות נגמר!

אבא, לא ידעתי

לשאלתי: כן, אני חושב שיש חיים צפונה מחדרה. אני גם רוצה להסביר לך: מעולם לא הייתי איש של בוהמה, חיי לילה, דיסקוטקים. אלא מה? לא היה לי זמן. הייתי כל-כך עסוק וטרוד בהצגות שלי, שלא היה לי פנאי למשפחה. עכשיו שנתפנתי קצת, רציתי לפצות את עצמי ואותם על 30 שנות ההתרוצצות, ההצלחות והכישלונות. אני גומע עכשיו את הפנאי שלי בגמיעות גדולות. מצאתי בו אושר שלא שיערתי את קיומו.

את ההצגה הנוכחית על זיכרונותיו והתנסויותיו של ברנר בעת מלחמה רציתי כבר לעשות אחרי מילחמת-יוסי-כיפור. אבל תמיד נמצא מישהו שיעץ לי: חכה עוד קצת, רצתי לפצות את עצמי מהי, זה עוד מוקדם מדי. בינתיים באה מילחמת לבנון. אתה חי בארץ ארורה. עוד אתה מתכוון לעשות הצגה על מילחמה אחת, וכבר פרצה השניה. החלטתי לא לחכות עוד.

כל הלילה מאז אמש (החזרה הגנרלית שבה התקבלה ההצגה החדשה בהתלהבות בלתי-ירגילה (ג.ו.) לא עצמתי עין, שאלתי את עצמי מהי הסיבה להתרגשות הזאת שבה קיבל הקהל את ההצגה. המסקנה שלי היא שאנחנו נכנסים סוף סוף לעידן של שלום, גם בתודעת הקהל, וזה נותן לקהל את הסבלנות, את הנכונות ואת תנאי הניי נוהות לשבת ואפילו ליהנות מסיפורי מלחמה. הנכונות לקבל סיפורים כאלה בחום, בהבנה, נובעת לדעתי מן הנכונות לשינוי כיוון.

ואז באה אלי בתי אירית אחרי ההצגה (אירית ישראלי, בוגרת הקונסרבטוריון למוסיקה בחיפה, הלחינה שניים משירי התוכנית) ואומרת לי: אבא, לא ידעתי שעוד יש לך קול כזה, שאתה עוד מסוגל לשיר כך.

מאפה לכולה לדעת? בהצגה הסתכלתי עליה בזמן ששרתי שיר שלה וראיתי שהיא מרימה מימחטה אל העיניים. כמעט דפקתי לה את השיר מרוב התרגשות. דילגתי על טאקט שלם בגללה.

רשם: נתן זך